

REFORMING OF THE PENSION SYSTEM AND ITS INFLUENCE ON INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF UKRAINE

Summary. In this work there have been substantiated the recommendations for the introduction of a funded system of compulsory state pension insurance in the context of attraction of investments into the Ukrainian economy. The place and role of pension funds in the investment markets are determined. The experience of implementation of the accumulation system in the countries of Central and Eastern Europe and its importance for implementation of pension reform in Ukraine is analyzed. The draft of the introduction of the second level of the pension system proposed by the Verkhovna Rada of Ukraine is considered. The directions of further improvement of pension insurance as a source of investments into the national economy and the factor of increase of its investment attractiveness are determined.

Key words: pension system, funded system of compulsory state pension insurance, pension funds, investment resources, investment attractiveness.

УДК 338.43:339.923

Залюбінська Л. М.
докт. фіз.-мат. наук, професор
кафедри менеджменту та математичного моделювання ринкових процесів
Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова
Скорик М. Л.
канд. екон. наук, докторант
Інституту проблем ринку та еколого-економічних досліджень НАНУ

Zalyubinska L. M.
the Doctor of Phys. & Mat. Science
Professor of the Department of Management
and Mathematic Modeling of Market Processes
of Odessa I.I. Mechnikov National University
Skoryk M. L.
PhD (econ.), doctorant
Institut Problem Rynku ta Ekonomiko – Ekolohichnykh Doslidzhen'
Natsional'noyi Akademiyi Nauk Ukrainy

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО РИНКУ УКРАЇНИ ЗА УМОВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Анотація. Досліджено передумови інтеграції України до ЄС з огляду переваг та недоліків цього процесу для аграрного ринку країни. Обґрунтовано необхідність переходу до інвестиційно-інноваційної моделі розвитку цього ринку. Вагомим напрямом удосконалення управління інноваційним фінансуванням повинна стати оптимізація розвитку всіх секторів аграрного ринку. Узагальнено оцінку рівня конкурентоспроможності продукції аграрного сектору. Запропоновано чинники, що впливають на поліпшення конкурентних позицій продукції аграрного сектору на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Ключові слова: аграрний ринок, експорт, імпорт, зовнішній ринок, інвестиції, інновації, конкурентоспроможність, ЄС, європейська інтеграція.

Вступ та постановка проблеми. На порозі отримання нашою країною незалежності було багато очікувань щодо нашої майбутньої могутності. Ці очікування мали під собою певне підґрунтя, бо за основними економічними показниками Україна випереджала не лише республіки Союзу, а й більшість країн так званого соціалістичного табору. Надіям не судилося здійснитися.

Наступний етап надій на економічний підйом України припадає на очікування зближення України з Європейським Союзом. Це розглядалося як певний шанс на відродження втраченої могутності та подальшого розвитку. На шляху до Євросоюзу були значні перепони. Політичну частину Угоди про асоціацію з ЄС було підписано 21 березня 2014 р., а економічну – 27 червня 2014 р. А далі Європейський Парламент за домовленістю

з Верховною Радою України синхронно ратифікували цю Угоду 16 вересня 2014 р.

Ці глобальні зміни повинні були б супроводжуватися якісно новими кроками щодо створення умов для лібералізації ринків. Це мало б стосуватися й ринків сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів. На цьому шляху розраховувати на успіх можна лише за умови підвищення конкурентоспроможності продукції аграрного сектору. А це, своєю чергою, можливо реалізувати лише за умов інноваційного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукова і прикладна проблематика підвищення конкурентоспроможності продукції, формування і розвитку ринку та вивчення ефективності його функціонування постійно знаходилася в полі зору зарубіжних і вітчизняних науковців. Дослідженню

проблем формування і розвитку національного агропродовольчого ринку, окремих продуктових ринків, визначенню ролі держави у їх ефективному функціонуванні в умовах реформування аграрного сектору України, які лягли в основу розроблення методики дослідження, присвячено роботи вітчизняних учених: В.Г. Андрійчука, О.В. Березіна, В.І. Бойка, П.І. Гайдучького, В.М. Геєця, С.Л. Дусановського, С.М. Кваші, Ю.С. Коваленка, Т.О. Осташко, Б.Й. Пасхавера, П.Т. Саблука, В.О. Точиліна, О.М. Шпичака та ін. Їхніми зусиллями створено теоретико-методологічний фундамент дослідження цієї проблеми, вирішено низку її методичних та прикладних аспектів щодо формування аграрного ринку, вдосконалення економічного механізму його функціонування у пореформений період.

Водночас високий динамізм дії сучасних економічних, політичних і соціальних чинників у нашій державі вимагає поглиблених наукових досліджень впливу ринкових трансформацій на аграрний сектор та на рівень споживання населенням продуктів харчування, вивчення потенційного попиту на продукцію органічного агровиробництва, розроблення якісно нових моделей розвитку національного аграрного ринку, насиченого конкурентоспроможною продукцією для задоволення внутрішніх продовольчих потреб держави і розширення її експортних можливостей.

Метою даного дослідження є обґрунтування теоретико-методологічних, методичних та прикладних аспектів розвитку аграрного ринку України в умовах євроінтеграційних процесів, а також їх переваг та недоліків.

Результати дослідження.

На Україну припадає 11% усіх орних земель Європи [1]. Україна здатна забезпечити продовольством близько 140 млн. людей, а за умов внесення змін до системи управління аграрним сектором Україна може зайняти передові позиції в Євросоюзі. Однак на цьому шляху існує безліч проблем, які потребують дослідження і вирішення.

Аграрний ринок нашої планети постійно зростає, а світовий продовольчий кошик поступово переформатується на користь висококалорійних продуктів, у тому числі м'яса і молока, для виробництва яких потрібно дедалі більше фуражного зерна. За таких умов Україна має колосальний потенціал у розвитку сільського господарства та отриманні конкурентних переваг в міжнародному розподілі праці.

Для цього слід забезпечити прискорені темпи економічного розвитку країни, а це неможливо забезпечити без адекватного інвестування у сільське господарство. Українська влада має спростити умови залучення інвестицій в агросектор, інакше країна ризикує програти світову конкуренцію в одній із найперспективніших своїх галузей – аграрній.

Зміни в інвестиційному кліматі українського села можливі лише після наведення ладу в обігу землі. Поки не має особливих надій на деклароване владою скасування мораторію на її продаж, важливо впорядкувати орендні відносини. Бажано, щоб оренда була б довгостроковою (не менше десяти років), що захистить від хижачького ставлення орендарів до дорогоцінного ресурсу. Варто згадати, що після закінчення Другої світової війни президент Франції Шарль де Голль підтримав закон про оренду землі. Як наслідок, Франція стрімко перетворилася з імпортера сільгосппродукції на її експортера.

Сільське господарство – це єдина галузь в Україні, яка демонструє зростання протягом останніх 17 років, а агропромисловий комплекс забезпечує понад 14% обсягу ВВП України. Аграрний сектор приносить кожен третій долар, який отримує Україна. Без цих валютних надходжень було б складно сподіватися на стабілізацію курсу гривні та збільшення золотовалютних резервів НБУ.

Після масштабного розширення ЄС у 2004–2007 рр. виникли нові виклики для європейського сільськогосподарського ринку, оскільки нові країни мали великий аграрний сектор, що спеціалізувався саме на тій продукції, яка перш за все підтримувалася у рамках ССП (спільна сільськогосподарська політика). Або Common Agricultural Policy, CAP – це інтегрована система заходів, завдяки яким забезпечується підтримка цін на аграрну продукцію та субсидується виробництво сільськогосподарських товарів, таких як яловичина, молоко, зернові.

У 2008 р. у рамках спільної аграрної політики ЄС було впроваджено нову програму розвитку – Health Check [2], яка передбачає низку змін та надає можливість забезпечити пристосування політики до нових завдань і можливостей, наприклад до змін клімату. Health Check модернізує, спрощує й прискорює спільну аграрну політику, знімає обмеження для фермерів, допомагаючи їм краще реагувати на сигнали ринку та протистояти новим викликам.

У листопаді 2008 р. завершився перегляд організаційно-економічного механізму реалізації ССП ЄС, унаслідок чого стало зрозуміло, що після 2013 р. відбудеться черговий етап реформування спільної аграрної політики пристосування її до нових довготермінових тенденцій розвитку світового аграрного сектору. Європейська Комісія опублікувала комюніке «Спільна аграрна політика до 2020 р.»: назустріч продовольчим, природно-ресурсним та територіальним викликам майбутнього», де окреслила можливі варіанти розвитку спільної аграрної політики ЄС у 2014–2020 рр. [3].

Пріоритети САП ЄС на плановий період 2014–2020 рр. вибрано відповідно до Стратегії «Європа 2020», яка визначає три підходи до зміцнення економіки: розумне зростання, сталий розвиток, всеосяжне зростання [4].

Як наслідок, були визначені три цілі аграрної політики на 2014–2020 рр.: життєздатне виробництво продовольства; стале використання природних ресурсів і пом'якшення наслідків зміни клімату; збалансований сільський розвиток.

Однією з головних цілей спільної сільськогосподарської політики Європейського Союзу стосовно розвитку аграрного сектору є забезпечення фермерів прийнятним рівнем життя. Сучасні умови розвитку аграрного ринку характеризуються поглибленням інтеграційних процесів, лібералізацією умов торгівлі сільськогосподарськими товарами, орієнтацією на зовнішні ринки, а також підвищеною увагою до якості продукції [5].

Нові можливості перед економікою нашої країни відкрила зона вільної торгівлі (ЗВТ) із країнами ЄС. Із приходом ЗВТ Україна отримала торговельні преференції – безмитні тарифні квоти для 36 видів товарів (яловичина, свинина, м'ясо баранини, м'ясо птиці, молоко, вершки, йогурти, зернові, висівки, мед, цукор, крохмаль, гриби, часник, солод, виноградний і яблучний соки, вершкове масло, цигарки, етанол, яйця та альбуміни тощо). За чотирма видами встановлено додаткові обсяги.

Своєю чергою, Україна встановила тарифні квоти для трьох видів товарів (м'ясо свинини, м'ясо птиці й напівфабрикати з м'яса птиці, цукор) та передбачила додаткові обсяги ще для двох.

За даними Державної служби статистики, у перший рік вільної торгівлі з ЄС український експорт до ЄС зріс на понад 3%, а товарообіг – на понад 6%. Але загалом торгівля агропродуктами не настільки жвава, як очікувалося. Безмитні квоти використовуються швидко, а загальні умови не надто привабливі й посилені для вітчизняних виробників.

Так, у 2016 р. швидко вичерпалися 11 груп товарів за квотами. Основними драйверами прискорення закриття квот на експорт вітчизняної продукції до ЄС стали такі групи товарів, як глюкоза та сироп із неї (квоту в 2016 р. використано на 58,7% проти 6,1% у 2015-му), ячмінь (99,8% проти 77,7%), солод і пшенична клейковина (100% проти 72,9%), м'ясо птиці (додаткова квота, 43% проти 22,5%), висівки (42,8% проти 22,7%), крохмаль (18,8% проти 9,6%).

Цього ж року Україна почала використовувати нові квоти, зокрема на безмитний експорт обробленої продукції з молочних вершків (квоту використано на 24,4%), обробленої продукції із зернових (2,7%) та грибів (0,1%). Також Україна почала експортувати сухе молоко (30%) і масло (46%).

Цифри останньої статистики свідчать про те, що українські виробники почали нарощувати експорт товарів із додаючою вартістю. Такі темпи торгівлі дали поштовх до ініціювання збільшення квот. До слова, сьогодні право експорту до ЄС мають вже 288 українських підприємств. Зокрема, 108 експортують на цей ринок харчову продукцію [6].

Наприкінці 2016 р. Європейська Комісія прийняла пропозицію українських виробників і в травні 2017 р. збільшила квоту на крупи та борошно на 7,8 тис. т, овес – на 4 тис. т, кукурудзу – 650 тис. т, мед – 3 тис. т, пшеницю – 100 тис. т, виноградний сік – 500 т, перероблені томати – 5 тис. т, ячмінь – 350 тис. т.

Станом на 4 жовтня 2017 р. вже вичерпано на 100% імпорتنі тарифні квоти ЄС на такі українські товари, як: мед, цукор, ячмінна крупа та борошно, оброблені томати, виноградний та яблучний соки, овес, ячмінь, кукурудза, пшениця. На 98% вичерпано квоту на безмитний експорт солоду та пшеничної клейковини. Експерти відзначають, що порівняно з минулим роком динаміка закриття квот значно прискорилася. Але залишається низка товарів, де квоти не вичерпано взагалі (баранина, яловичина, гриби, продукція з обробленого молока тощо).

У серпні 2017 р. Рада ЄС ухвалила низку преференцій на три роки. Преференції включають у себе тимчасові (на три роки) додаткові річні імпорتنі квоти за нульовим тарифом на такі сільськогосподарські продукти: природний мед – 2,5 тис. т; оброблені томати – 3 тис. т; виноградний сік – 500 т; овес – 4 тис. т; пшениця та борошно – 65 тис. т; кукурудза та борошно з неї – 650 тис. т; ячмінь та борошно з нього – 350 тис. т; ячмінна крупа – 7,8 тис. т [6].

З 1 жовтня 2017 р. додаткові квоти почали діяти вже на п'ять позицій українських агротоварів із цього списку: мед, виноградний сік, ячмінне борошно, оброблені томати, овес. Квоти на пшеницю, кукурудзу та ячмінну крупу почнуть діяти з 1 січня 2018 р. Станом на 11 січня 2018 р. квоти ЄС для українського меду (8 тис. т), виноградного та яблучного соків (14 тис. т) були вичерпані, а квоти на експорт пшениці були вичерпані на 25%.

Якщо квота закінчиться, то українські компанії можуть поставити свою продукцію до ЄС, сплачуючи за це мито, що робить їхню продукцію не конкурентною на ринках ЄС унаслідок значного зростання ціни. Це свідчить про необхідність диверсифікації українського експорту, підключаючи до зони наших інтересів країни Азії, Африки, приділяючи особливу увагу ринкам Китаю.

Одним із пріоритетних напрямів для АПК України на 2018 р. визначено тваринництво. Стримуючим чинником для виробництва та експорту високоякісної яловичини є структура утримання тварин в Україні. Більша їх частина, майже 66%, утримується господарствами населення, і лише 34% припадає на сільськогосподарські підприємства. Для розвитку цієї галузі слід змінити структуру утримання тварин. Для цього в бюджеті України на 2018 р.

передбачено 2,3 млрд. грн. Поки що в Україні переважає закупівля та реалізація телят та молодняка ВРХ у населення. Аби змінити таке становище, необхідно створювати привабливі умови для довгострокових інвестицій у галузь, оскільки їх окупність має значний термін.

Державна підтримка має бути спрямована на: здешевлення вартості будівництва чи реконструкції тваринницьких ферм і комплексів; здешевлення кредитів на таке будівництво; розвиток генетики та селекційної справи. Їх реалізація неможлива без підключення інноваційних технологій.

На жаль, поки що в структурі експорту продуктів тваринництва переважає жива худоба. За 2016 р. показник експорту великої рогатої худоби (ВРХ) сягнув 51 тис. голів, а головними імпортерами стали Азербайджан та Єгипет [7]. При цьому в секторі охолодженої яловичини, який є найбільш привабливим із погляду експорту, наша частка дуже мала, хоча й поступово зростає. Пріоритетними ринками для розвитку експорту яловичини сьогодні є країни Близького та Середнього Сходу, країни Азії та ін.

Слід урахувати, що будь-які інвестиційні проекти не вирішать поставлених державою завдань щодо розвитку в країні тваринницької галузі без запровадження інноваційних технологій. Будь-яка компанія, що має такі технології і здатна їх упроваджувати, інвестуючи в економіку України, обов'язково перед тим як зайти на наш ринок, оцінить рівень «безпеки» для своєї власності: це і суди, і «стабільність» законодавства; по-друге – інфраструктура: дороги, аеропорти, вокзали; по-третє – це потенціал людського капіталу і вже по-четверте – податковий режим [8].

В Україні складнощі з усіма цими чинниками. Крім того, останнім часом в Україні склалася досить негативна тенденція відтоку людського капіталу з країни. Особливо стрімкими темпами скорочується працездатна частка сільського населення країни. Зупинити цю вкрай жахливу тенденцію здатні лише значні інвестиції, адже першопричиною відтоку «мізків» із країни є відсутність адекватних робочих місць, створення яких безпосередньо залежить від капіталу, до якого має доступ країна.

У питаннях додаткового залучення капіталу Україні є сенс звернутися до досвіду Польщі. Польща й Україна – дві постсоціалістичні держави, що мали приблизно однакові стартові позиції на початку трансформаційних перетворень, досить схожу структуру економіки, подібне складне геополітичне становище та поляризований політичний систему. Тривалий час вони йшли різними шляхами, тому досить цікавим є порівняння нинішніх результатів двох держав, зокрема показників розвитку сільського господарства, що дає можливість оцінити ефективність кожної з двох економічних стратегій: чіткої й активної політики проєвропейської інтеграції та політики балансування між Сходом і Заходом.

Відсоток сільського населення у Польщі незначно, але зростає (причому там він суттєво вищий, ніж в Україні – майже 39% проти неповних 32%). Це є непрямим свідченням успішності аграрних реформ: люди вибирають для життя сільську місцевість.

У Польщі запроваджено податкові пільги для інвестицій у привабливі проекти. Крім того, значна увага приділяється створенню технопарків та бізнес-інкубаторів, де випускники вишів можуть реалізувати свої найсмисливіші ідеї. На це вони отримують початковий капітал і три роки безкоштовної оренди приміщень та оснащення.

Нині в Україні запроваджується територіальна реформа, яка передбачає укрупнення місцевих громад і делегування їм більших повноважень разом із відповідальністю [9]. Відомо, що третина нашого населення проживає в сільській місцевості. Укрупнення громад має здійснюватися саме там.

Задум, на перший погляд, хороший, оскільки передбачається у такий спосіб вдихнути життя у наші сільські громади, а точніше в українські села, які на очах вимирають. Але з огляду на дискусію, яка розгортається з дедалі більшою гострою в українському суспільстві навколо цієї реформи, необхідно застерегти, що без монополізації в аграрному секторі економіки та без повернення землі сільським мешканцям українські села не відродяться і не розквітнуть.

Нині нашому сільському господарству достатньо далеко до рівня Польщі, а польські вчені, своєю чергою, підкреслюють, що їхнє сільське господарство на 30 років відстало від розвитку сільського господарства країн Західної Європи, а від американського – на значно триваліший період [10]. Стає очевидним, що спроба конкурувати з високорозвиненими країнами в індустріальній моделі розвитку сільського господарства є безперспективною.

Узагальнення стану українського та польського сільського господарства дає змогу дати оцінку здобуткам АПК у Польщі та подоланню відставання українського села. Передусім сильний бік Польщі – польські гміни, осередки самоврядування на місцевому рівні. Нинішня система місцевого самоврядування у Польщі здатна ефективно здійснювати управління територіями і сприяти їхньому розвитку. Вона має можливість не лише на розсуд місцевої громади перерозподіляти кошти, виділені з бюджету країни, а й активно залучати додаткові кошти для реалізації різного рівня проектів. На жаль, створені в Україні об'єднані територіальні громади (ОТГ) ще не

мають досвіду в написанні та захисті проектів із залучення коштів для вирішення нагальних проблем громади.

Найбільш болючим місцем для всіх ОТГ в Україні є дороги, точніше їх майже суцільна відсутність. Коштів, виділених із державного бюджету та залучених із місцевих бюджетів, явно не вистачає. На допомогу могли б прийти виграні проекти на конкурсах у міжнародних організаціях. Досвід Польщі у проектному менеджменті вражаючий і мав би стати в пригоді українським ОТГ. Без створення належних умов для проживання людей на селі про значні успіхи українського села не варто й думати. Тим більше про повернення додому українських гастарбайтерів, аби вони на рідній землі створювали додану вартість.

Висновки. Світові тенденції вказують, що Україна може отримати стійкий імпульс для розвитку і навіть вийти у світові лідери, ставши годувальницею чи не всього світу. Прийняття в Україні норм та стандартів ЄС разом із безмитною торгівлею має привабити інвесторів, бажаючих упроваджувати найсучасніші технології в економіку країни. Це допоможе перетворити економіку України на експортера продукції зі значною часткою доданої вартості, а експорт сировини залишиться у минулому.

Лише активне залучення інноваційних технологій здатне забезпечити стійке зростання надходжень від експорту в економіку України. Для цього слід постійно розширювати ринки збуту своєї продукції, роблячи ставку не лише на країни ЄС, а й на співпрацю з африканськими та азійськими країнами, зокрема з Китаєм.

Список використаних джерел:

1. Економіко-правова бібліотека: Агропромисловий комплекс України. 2014. URL: <http://www.vuzlib.su/rps/210.htm>.
2. Офіційний сайт програми Health Check. URL: <http://www.healthcheck.org/>.
3. Основні пріоритети Спільної аграрної політики (САП) країн ЄС. URL: <http://amdi.org.ua/uk/home/amdi-news/21-news/300-the-main-priorities-of-the-common-agricultural-policy-cap-of-the-eu.html>.
4. Повідомлення Європейської Комісії. «Європа 2020». Стратегія для розумного, сталого та всеохоплюючого зростання. URL: <http://www.minjust.gov.ua/file/31493>.
5. Лисситса А. Куда курс держит украинский АПК: Зона свободной торговли с ЕС или Таможенный союз? URL: <http://latifundist.com/spetsproekt/34858-kuda-kurs-derzhitukrainskij-apk-zona-svobodnoj-torgovH-s-es-ili-tamozhennyj-soyuz>.
6. Інформація Державної служби статистики. URL: ukrstat.gov.ua.
7. В Зоні вільної торгівлі. Як змінилися торги між Україною та ЄС. URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/368-v-zoni-vilnoyi-torgivli-yak-zminilisya-torgi-mij-ukrayinoyu-ta-es-za-tri-roki>.
8. Чеберяк О.В. Передумови та об'єктивна необхідність модернізації аграрного сектору економіки України. Агросвіт. 2014. № 4. С. 44–51.
9. Адміністративна реформа в Україні: «І чужого научайтесь й свого не цурайтесь...». Пропозиція. 2016. № 3. С. 108–111.
10. Липчук Н.В. Порівняльна оцінка сільського господарства України і Польщі. URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vviem/2012_5/16.pdf.

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ АГРАРНОГО РЫНКА УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ ЕВРОИНТЕГРАЦИИ

Аннотация. Исследованы предпосылки интеграции Украины в ЕС с точки зрения преимуществ и недостатков этого процесса для аграрного рынка Украины. Обоснована необходимость перехода к инвестиционно-инновационной модели развития этого рынка. Важным направлением усовершенствования управления инновационным финансированием должна стать оптимизация развития всех отраслей аграрного рынка. Проведена оценка уровня конкурентоспособности продукции аграрного сектора экономики страны. Предложены меры, способные повлиять на улучшение конкурентных позиций продукции аграрного сектора на внутреннем и внешнем рынках.

Ключевые слова: аграрный рынок, экспорт, импорт, внешний рынок, инвестиции, инновации, конкурентоспособность, ЕС, евроинтеграция.

PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF THE AGRARIAN MARKET OF UKRAINE IN CONDITIONS OF EUROINTEGRATION

Summary. The preconditions for Ukraine's integration into the EU are explored in order to examine the advantages and disadvantages of this process for the agrarian market of Ukraine. The necessity of transition to the investment-innovative model of development of this market is substantiated. Optimization of development of all sectors of agrarian market must become ponderable direction of improvement of management the innovative financing. The estimation of a level of competitiveness of production to agrarian sector is generalized. The factors that influence the improvement of competitive positions of agricultural products in foreign the domestic markets are suggested.

Key words: agrarian market, export, import, foreign market, investment, innovation, competitiveness, EU, European integration.